

Úvod

Je to především jistý kult sebe samého

Oscar Wilde

Sebastian Horsley

Tak trochu komicky uhrančivý pohled nedávno zesnulého dandyho Sebastiana Horsleyho připomíná čtenáři hned na začátku mé práce, že její téma je dosti kontroverzní. Neměl by je brát příliš na lehkou váhu a na první pohled se smát vysokému cylindru a rudým nehtům směšně vážného muže. Ovšem čtenář by se neměl pouštět ani do snaživě hlubokého a vážného rozvažování, neboť bez ironického nadhledu a kapky cynismu nemá nikdo šanci dandyům porozumět. Jeden můj přítel kdysi prohlásil, že ne každá báseň o shnilém prknu symbolizuje rozklad společnosti. Někdy je třeba si uvědomit, že básníka jednoduše zaujal vlastní rozklad prkna. Ovšem i popis obyčejné věci bez hlubokých úvah může být uměleckým dílem, je-li stvořen skutečným mistrem. Vždyť vrcholem umění je lehkost.

S touto úvahou v podvědomí pokusím se nahlížet i na dandye. Jako na sice zajímavé

exempláře svého druhu, stále však lidské bytosti. Bytosti schopné dosáhnout moudrosti a učenosti a přitom se jedním dechem obojímu smát. Bytosti, které na vše hledí shora. Od dokonalosti v umění ironie je dělí jen sebeobdiv nedovolující smát se sobě samému. Vlastní ego dandy bere až smrtelně vážně a tvrdí-li opak, nejspíš je to jen promyšlená strategie a součást jeho hry. Hry, v níž on má roli autora, aktéra i kritického diváka a všichni ostatní jsou na základě svého nadání buď herci nebo loutkami.

Stejně důležitý pro celou práci je i úvodní citát, ta velice aktuální věta Oscara Wildea. Není snad celý náš současný svět jistým kultem sebe samého? Jistěže je. Proto věřím, že se pletou všichni ti, kteří tvrdí, že dandysmus je záležitostí Francie a Anglie 19. století. Přibližně v té době samozřejmě žili všichni velcí dandyové. Lord Byron, Wilde, Baudelaire, Brummel, d'Aureville, Breiský, Dorian Gray, vévoda des Esseintes i mladý Julián Sorel. To však neznamená, že alespoň kousek nebo i pořádný kus dandyho v sobě nemohly mít skutečné a knižní postavy všech předchozích staletí. A už vůbec to neznamená, že dandyové nemohou žít i mezi námi.

Já sama se možná trochu odvážně nebo spíš neomaleně domnívám, že určité prvky dandysmu jsou mnohému člověku přirozené a často se skrývají v jeho, řekněme, *temném já*. Problém je, že ne každý má odvahu své *temné já* pustit na povrch a mnozí z těch, kteří tak učinili, si to odmítají přiznat. Vždyť kdo by hrdě hlásal do světa, že je všemi opovrhující, povýšený narcista? Málokdo. Málokdo by měl tolik netaktní hlouposti nebo sebejisté odvahy. A tak žijeme v době latentního dandysmu, kdy sice úzkostlivě lpíme na originálním a nápaditým oblečení, na perfektním make upu a samozřejmě na dokonalé postavě, ale nahlas označujeme posuzování lidí dle vzhledu za tu vůbec nejnižší povrchnost.

Právě schopnost stát si za vlastnostmi, které nejsou dle obecného mínění nikterak zvlášť pozitivní, mně, přesnému opaku, učarovala při četbě některých knih, jejichž postavy koketují s dandysmem. Rozhodla jsem se dandye lépe prostudovat, porozumět jim a sepsat o nich vlastní práci. Brzy jsem při studiu zjistila, že mé dosavadní znalosti nebyly vždy pravdivé a že jich bylo žalostně málo. Stejně tak žalostně málo je také oficiálně známých dandyů. Proto mi snad čtenář promine, že jako příklady budu používat dohromady postavy skutečné i fiktivní. Vzhledem k faktu, že skutečné postavy byly často spisovateli, literárními teoretiky nebo alespoň autory deníků, bude to, doufám, vcelku zajímavá směs. Ráda bych přišla na to, jestli v této směsi vůbec lze najít dokonalého dandyho. Zda je možná perfektní kombinace estétského miláčka společnosti a světloplachého misantropa.

I. Problém definice

Co je to dandy? (BAUDELAIRE 1993: 39)

Od dob oficiálně největšího rozmachu dandysmu v 18. a 19. století se mnozí a zejména sami dandyové pokoušeli tento fenomén definovat. S jejich názory se můžeme setkat ve formě esejí, románů, studií, deníkových záznamů, dopisů nebo i poesie. Zajímavé ale je, jak málo se tyto definice v některých ohledech shodují. Francouzský dekadentní básník Charles Baudelaire byl jedním ze zmíněných autorů definic. Nejen jeho deníky, ale například i jeho básně se hemží poznámkami, které se pokoušejí uchopit a popsat dandyho. V určité chvíli se však náhle zastavuje a ptá se: „*Co je to dandy?*“. Otázka zůstává pro tuto chvíli nezodpovězena. A ačkoli v pozdějších záznamech pokračuje v chrlení představ, náčrtků a popisů, jimiž zdánlivě odpovídá, jiná otázka je nasnadě: Proč neexistuje obecně platná definice?

Barbey d'Aurevilly píše, že problém tkví v hloubce dandysmu. Povrchnější pozorovatelé, v současnosti zejména autoři internetových blogů o módě, jsou přesvědčeni, že jde pouze o určitý *ars vestiendi*, což je sice část pravdy, ale ne úplná. Kdyby to bylo jen tak, definice by byla snadná. Dandy by byl člověkem, který se umí oblékat vkusně a originálně tak, že předepisuje módu. Ovšem ačkoli je zevnějšek velice podstatnou součástí dandyho, o níž on sám něžně pečuje a miluje ji, jak se dovíme na dalších stránkách, není to vše.(D'AUREVILLY 1912: 25)

Oscar Wilde prý jednou pravil: „...svěho génia jsem vložil do života, do svých děl vložil jsem pouze své nadání.“¹ Proto chceme-li použít podobný výraz jako výše, bude vhodnější říci, že dandysmus je *ars vivendi*, což také tvrdí většina autorů. Ale je to téměř jediné, na čem se shodnou snad všichni, kdo se dandysmem zabývali a stále zabývají. Variací tohoto umění je totiž nekonečně mnoho a proto bližší jednotná definice než umění žít není možná.

Díky nekonečné rozmanitosti, již nelze zcela přesně kodifikovat, si mohu dovolit zaměřit svou práci na hledání paradoxů a protikladů u slavných dandyů. Taktéž se díky ní mohu dotknout náznaků dandysmu v současné společnosti, v níž se podle mě nevyskytuje výlučně pouze u členů soukromých klubů, kteří si záclonkami oddělení od světa 21. století užívají uměle navozenou atmosféru časů královny Viktorie ve stylu Oscara Wildea a jeho Doriana Graye.²

¹ COBLENCIOVÁ, Françoise, *Dandysmus Povinnosti pochybnosti*, str. 9

² SCHIFFER, Daniel Salvatore, *DANDYSMUS, poslední záblesk heroismu*, str. 13

II. Znaky dandysmu

Existují jen dva druhy mužů: dandyové a ti ostatní.(BREISKÝ 1996: 128)

Jak jsem již řekla, ačkoli není nejdůležitější, je vzhled jednou z neoddělitelných součástí dandyho. On totiž musí být vždy nejkrásnější a musí vypadat originálně, až to bere dech. Proto se na jeho vzhled chci soustředit v první řadě. Od lásky k vlastnímu zevnějšku je už velice blízko k celkové sebelásce prolínající se s určitou sebenenávisť, jimž budu věnovat další část.

Ostatní lidé dandyho nijak zvlášť nezajímají. Jako by pro něj nebyli lidmi, ale jen zrcadlem, v němž se odráží jeho dokonalost. Třetí část tedy věnuji vztahu dandyho k ostatním lidem. Ženy samozřejmě jsou též ostatními lidmi, ale krásná žena přece jen dokáže dandyho zaujmout. V další části se pokusím osvětlit, jak je to možné.

II. a) Dandyho zevnějšek

*Prohlíží se. Pobrukuje si árii z 15. století. Sám sobě řekne vybranou poklonu. Kdo by se opovážil tvrdit, že není nejkrásnější?! Nemá snad něžné srdce? Obejme se kolem pasu. Je tím uchvácen. Co asi poví pěkná markýza. Zdráhá se, ale neodolá. Tak vpřed! Ale paní, vždyť se to muselo stát.*³

Text melodramu *Jeho postava* ze souboru *Tři distingované valčíky znechuceného dandyho* od hudebního skladatele Erika Satie vystihuje vcelku přesně jeden druh dandyho. Společně s hudbou tento text, možná lehce ironická krátká báseň v próze, tvoří zajímavou jednotu. Celkové vyznění melodramu dokonale navozuje atmosféru, jaká je před zrcadlem, v němž se shlíží dandy.

Láska dandyho k vlastnímu zevnějšku a k péči o něj je určitou formou hejskovství, což je výraz, který použil Jan Mrazík ve svém překladu knížky Berbeyho d'Aurevilly *O dandysmu a Jiřím Brummellovi*. Hejssek sám ovšem není dokonalý dandy. Naopak hejsci přicházejí nadšení a snaživí, aby se stali Brummelly.(D'AUREVILLY 1912: 12)

Hejskovství se u dandyů projevuje pečlivou prací s módou. Dokonalý dandy ovšem nechodí oblečen dle poslední módy. Musí současné módě dokonale rozumět tak, aby se jí nejen řídil, ale mohl diktovat její posuny a proměny. Pravý dandy, jenž není pouhým hejskem, dokonce ani neimituje své předchůdce, kteří doposud udávali směr módy a těšili se obdivu celé společnosti. Příkladem je lord Byron, který se zpočátku pokoušel napodobovat Brummella, ale po čase vymyslel vlastní módu* a tím si získal status dandyho.⁴

Dandysmus se snaží dostat módu na úroveň, na které je více méně móda mladých lidí v současné době. Neexistuje přesná uniforma. Není dáno, co se smí a co se nesmí. Dobře oblečený člověk není ten, jenž podléhá pravidlům, nýbrž ten, který dokáže překvapit a šokovat, ale stále být vkusný a nepohoršovat estetické cítění. „*Dandysmus, toť vynalézavost, fantazie, novost, nebývalost, osobitost.*“ (BREISKÝ 1996: 130), pravil jeho nejvýznamnější český představitel Arthur Breiský. Vždyť konečně má-li být dandysmus brán jako umění žít, musí na něj platit stejná pravidla jako na jiné druhy umění. Jedno ze základních pravidel říká, že skutečný umělec má trendy vytvářet, nikoli následovat.⁵

³ SATIE, Erik, *Tři distingované valčíky znechuceného dandyho, Jeho postava*

* Místo střízlivé elegance přichází Byron s ležérní nápaditou osobitostí. Dokonale přesně upevněnou vázanku kupříkladu nahrazuje rozevlátým šátkem a začíná volit výstřednější barvy. Jeho nejslavnějším výstřelkem je albánský národní kroj, v němž se nechal portrétovat. viz. Příloha č.1

⁴ BECKEROVÁ, Karin, *Literární DANDYSMUS 19. století ve Francii*, str. 31

⁵ Dle výroku bývalého rektora pražské AVU Milana Knížáka v rozhovoru pro Český rozhlas

II. b) Dandyho vztah k sobě samému

Sám sobě být velkým člověkem a světcem, to je jediná důležitá věc. (BAUDELAIRE 1993: 52)

Úvodní citát předchozí části ukazuje dandyho stojícího před zrcadlem. Samozřejmě z výše uvedeného vychází, že si pravděpodobně jen užívá pohled na dokonalé dílo, které stvořil. Skutečně. *Kdo by se opovážil tvrdit, že není nejkrásnější?! Ale dandy má ještě další důvod, proč ze sebe nespouštět oči. Druhá funkce zrcadla nás od lásky k vlastní kráse dostává k jedné důležité části dandyho vztahu k sobě samému. K sebekontrolě.*

Dandy je znechucen ze všeho přirozeného a zejména z lidskosti. S ničím lidským nechce nic mít, a proto se alespoň u sebe neustále pokouší mít vše přirozené pod kontrolou. Hlasitý smích nebo třeba kýchnutí je pro něj tabu a odvažují se tvrdit, že nejen na veřejnosti, ale i v soukromí, neboť nechce vzbuzovat odpor především v sobě. *„Dandy se má stále snažit být vznešený. Je povinen žít i spát před zrcadlem.“* (BAUDELAIRE 1993: 39) Vše, co je dokonce až živočišné, je třeba skrýt a neustále kontrolovat. I vévoda des Esseintes skrývá svou skutečnou pleť pod vrstvy běloby a líčidel, neboť umělý vzhled jej oddaluje od ohavné přirozenosti.

Sebekontrola úzce souvisí se sebestylizací. Velcí dandyové by se mnou asi nesouhlasili, ale domnívám se, že samotná sebekontrola nestačí. Každý člověk má v sobě nějakou slabost nebo vášně, kterou není možné ovládnout rozumem. A proto je pro mnohé kromě kontrolování lidskosti třeba se do dandysmu také stylizovat, neboť lidé se povětšinou nerodí chladně dokonalí a nelidští.

Sebestylizace vypadá tak, že si dandy přesně propočítá a promyslí, jak je třeba v konkrétní situaci působit, a pak za pomoci svých estetických schopností se stane člověkem, který dokáže danou společnost nadchnout a šokovat. Pokud tento proces jde dostatečně hluboko, pak dandy sám své stylizaci uvěří a konečně dojde vytouženého odloučení od živočišnosti. Stane se tvorem postrádajícím výhody i nevýhody lidskosti. O takových dandyích píše Breiský: *„Dovedou s úsměvem umírat i s úsměvem trpět. Nejsou schopni vášně a lásky.“* (BREISKÝ 1996: 129) Pokud dandy nejde až do takové hloubky, přesvědčí o své neživočišnosti alespoň všechny ostatní. Karin Beckerová píše, že tato druhá možnost je oblíbená u dandyů-spisovatelů, na jejichž autobiografických dílech je patrná snaha podat zcela vědomý a kontrolovaný obraz sebe sama.⁶

At' už přesvědčí jen publikum nebo i sebe samého, má dandy důvod být hrdý a je-li hrdý,

⁶ BECKEROVÁ, Karin, cit. dílo, str. 13

přichází jeho sebeláska, na niž nemohl ani pomyslet, dokud byl znechucen svou přirozeností. Také koho jiného by dandy mohl milovat a ke komu vzhlížet? Milovat může ženy, ale to pro něj není skutečná láska. Vzhlížet může k velkým spisovatelům a umělcům, neboť je velice vzdělaný a má jemné a delikátní estetické cítění. Jenže právě proto je přísným kritikem, jemuž se málokterý autor dokáže zavděčit. Proto je pro dandyho nejlepší věnovat veškerou lásku a úctu sobě samému.

II. c) Dandyho vztah k “těm ostatním“

Je divákem lidské komedie, nemaje na ní účasti, hledě na ni zpovzdálí svého osamělého osudu lhostejnými zraky ironického kritika.(BREISKÝ 1996: 128/129)

Pro začátek musím opět podotknout, že dle mého názoru je pro dosažení dokonalého dandysmu i v této oblasti třeba oprostít se od všeho lidského, neboť jinak není dandyho povýšený pohled na společnost možný. Dokonalý dandy by dokonce ani neměl mít kolem sebe jednotlivce, které by uznával za sobě rovné. Mohou ale existovat tací, kteří dandyho zaujmou určitým nevšedním šarmem. Často jím je fyzická krása, neboť krásný člověk má podle nich nekonečné možnosti. Samotná krása má pro dandy tu nejvyšší hodnotu, je to jejich chápání slova *virtus*. Tento názor rozvíjí Oscar Wilde ve výrocích dandyovské postavy lorda Henryho Wottona z Obrazu Doriana Graye:

Máte podivuhodně krásnou tvář, pane Grayi. Nemračte se, máte. A krása je jednou z podob ducha - je dokonce vznešenější než duch, neboť nepotřebuje vysvětlování. Patří mezi nádherné skutečnosti světa, jako je sluneční svit nebo jarní čas nebo odraz té stříbrné ulity, které říkáme luna, v temných vodách. Nelze ji brát v pochybnost, má své božské právo na svrchovanost. Z těch, v nichž přebývá, dělá knížata. Vy se usmíváte? Ach, až ji ztratíte, to se nebudete usmívat... Lidé někdy říkají, že krása je jenom povrch. Možná, že tomu tak je. Ale rozhodně není tak povrchní jako myšlení. Pro mě je krása div všech divů. Jen mělcí lidé neposuzují podle vzhledu. Skutečné tajemství života je v tom, co vidíme, ne v tom, co nevidíme...(WILDE 1958: 45)

Z této promluvy mimo jiné vychází, že dandyho zájem o dobrý vzhled není soustředěn pouze na odraz sebe sama v zrcadle. Dokáže jej ocenit i u jiných. O pár stránek dříve říká Harry* svému příteli Basilovi, že právě podle fyzické krásy si vybírá své přátele.(WILDE 1958: 28)

* Pro přátele je lord Henry Wotton jen Harry

Za šarm lze však považovat například i výjimečný intelekt nebo umělecké nadání. Jako příklad lze i zde použít Obraz Doriana Graye. Trochu přecitlivělý, vztahovačný a lehce urážlivý malíř Basil Hallward prohlašuje, že nemůže spadat mezi přátele lorda Harryho, neboť není dostatečně krásný. Zajisté je tedy jen pouhým známým. Harry jej však ubezpečí, že je mnohem víc než známý. Domnívám se, že zde právě je příklad dandyho, kterého někdo zaujal jinak než svým vzhledem. V tomto případě jde nejspíš právě o kouzlo uměleckého nadání, ačkoli to není doslova řečeno.

Ve skutečnosti však majitelé jakéhokoli druhu šarmu nejsou pro dandyho skutečně důležití. Jsou nástroji pro zahánění nudy, hračky. Postavičky loutkového divadla, které on dle libosti ovládá a těší se ze své manipulativní moci tak, jako lord Harry v následující ukázce, v níž mluví o Dorianovi.

Hovořit s ním, to bylo jako hrát na nejcitlivější housle. Reagoval na každý dotyk a záchvěv smyčce... Provozovat umění ovlivňování, v tom je cosi strašně opojného. Tomu se nevyrovná žádná jiná činnost. Promítnout vlastní duši do nějakého ladného tvaru a nechat ji tam chvíli prodlévat; slyšet své vlastní intelektuální názory, jak se k nám vracejí v ozvěně, navíc s hudbou vášnivosti a mládí; nechat vsáknout svou povahu do jiné, jako by to byla prolnavá tekutina nebo zvláštní voňavka; to vše skýtá opravdové potěšení - snad vůbec nejspokojivější potěšení, jaké nám zbývá v době tak sešněrované a všední, jako je doba naše, v době hrubé tělesné v požiticích a hrubě tuctové v cílech...(WILDE 1958: 62)

Jindy dandy jen pozoruje a čeká, kdy jeho loutky samy udělají něco neočekávaného, čímž na chvíli rozčeří vody suchopárné společnosti. Pokud nic takového neudělají a v horším případě i ztratí to, co bylo jejich šarmem, přestanou dandyho zajímat. Pro ucelení ještě jednou použiji vztah Harryho a Basila z Obrazu Doriana Graye. Když malíř přišel o možnost malovat Doriana, ztratil svou múzu a jeho umění ztratilo kouzlo. Pro Harryho rázem úplně přestal být důležitý. Dokonce ani Basilovo zmizení jím nijak zvlášť nepohnulo. Na otázku, co si o záhadě zmizení myslí, chladně odpovídá: „Jestli si Basil vzal do hlavy, že se bude schovávat, mně po tom nic není. Jestli je mrtev, nechci na něho myslet. Smrt je to jediné, co mně vždycky děsí. Nenávidím ji.“(WILDE 1958: 279)

Zrcadlo je nesmrtelný motiv obsahující jistou magickou, mýtickou a psychologickou hloubku. Objevuje se v pohádkách, v mýtech, v poesii, v dramatu. Už výše jsem uvedla dva důvody, proč je s ním dandy spojen nezničitelným poutem. Sebeláska a sebekontrola. Ani ve vztahu s

ostatními lidmi se bez zrcadla neobejde, ale tentokrát jde jen o ideu zrcadla vtělenou právě do “*těch ostatních*“. Ne snad, že by si od nich nechával nastavit zrcadlo tak, jak jej nastavuje Hamlet své matce Gertrudě. To by bylo pod úroveň. Oni nemají právo jej soudit. Naopak. Jediné, co mohou, je dáti dandymu, co náleží dandymu. Obdiv, úžas, nadšení.

Obdivování dandyho zevnějšku a úžas nad dokonalostí jeho oděvu je první úkol společnosti. Jakmile dandy opustí své sídlo, již nemusí hledět do stříbrných zrcadel, stačí pohledět do tváří svých společníků. Barbey d'Aurevilly ve své zde již citované eseji popisuje styl oblékání chladně dokonalého Brummella. Následně píše o tom, jak se choval již oblečený Brummell:

...nosil jej (svůj oblek), aniž naň myslil. Jakoby nic nevážil! Dandy může věnovati, chce-li, deset hodin svému strojení, ale když jest hotov, zapomíná ho. To jiní si musí všimnouti, že jest pěkně oblečen.(D'AUREVILLY 1912: 54)

Tento výrok mi ze všeho nejvíc připomíná dnešní mladé muže, kteří nosíce účesy na způsob “právě jsem vstal“ jsou často terčem žertů svých přátel, neboť jejich zdánlivá rozvrkočenost vyžaduje snad téměř tolik času a pečlivé práce jako nejsložitější dámské společenské drdoly. Zmínění chlapi ale stejně jako Brummell zapomínají na čas strávený v koupelně, jakmile opustí byt, a dál už jen čekají, jaké ovoce jim jejich propracovaně ležerní styl přinese.

II. d) Dandy a žena

Dandy nezná lásku k ženě. Váží si jí někdy jako virtuos svého nástroje. Je mu však lhostejná a opovrhuje její instinktivností. Dívá se na ni svrchu, jako herec velikého stylu na episodistu. Oceňuje ji zcela jenom zrakem. Přiznává jí jenom jediného génia: génia zevnějšku. A dovede s ní dokonce sympatisovat, je-li její krása dosti elegantní a distingovaná a umí-li se graciesně oddávat. Neboť milovat ženy je pro dandyho totéž jako kouřit cigarety nebo pít šampaňské: stimulans smyslů. (BREISKÝ 1996: 132)

Žena. Mé oblíbené téma, u nějž mě předně baví pozorovat, jak bylo nahlíženo v různých obdobích, kulturách a uměleckých směrech. Dandyho pohled na ženu je dost přesně dán tak, jak je to výše popsáno slovy Arthura Breiského. Proto je možná až komické pozorovat, jak právě takový symbol opovrženímhodné lidské přirozenosti dokáže mnohého rádoby dandyho spoutat a zbavit privilegia být zván dandym.

Žena je vpravdě ztělesněním oné lidskosti, která dandyho tolik znechucuje. Zdá se mu jako ubohý tvor, který snadněji než muž se nechá vláčet všemožnými city, jež ale jsou tak nestálé a nízké, že nedokáží vést k umění. Charles Baudelaire si o ženách poznamenal do svých deníkových zápisů :

Žena je opakem Dandyho. Musí proto z ní jít strach.

Žena má hlad, chce jíst; má žízeň, a chce pít.

Je v říji a chce být šoustána.

To je ale zásluha!

Žena je přirozená, a tedy hnusná.

A vždy je vulgární, tudíž je opakem Dandyho.(BAUDELAIRE 1993: 34)

Jeho slova mluví o ženách s nejvyšším odporem a snad až příliš krutě. Krása ženy však dokáže dandymu zprostředkovat rozkoš. A rozkoš je cílem jeho života důležitějším než štěstí. (WILDE 1958: 261) Proto nemůže ženu zcela zatratit. Potřebuje ji. Přesto ale ona samotná nikdy není jeho skutečným cílem. Občas se to tak sice může jevit, ale brzy se ukáže, že došlo k záměně dandyho s gentlemanem.

Jak jsem již řekla, moc ženské krásy dokáže víc než jen odbourat dandyho misantropický odpor. Dokáže dandyho donutit k lásce, ačkoli tato je s dandysmem neslučitelná. Přesto byli tací, kteří jí okouzlení nějakou uhrančivou kráskou propadli. Z těch povrchnějších mohu jmenovat Stendhalova Juliána Sorela, jehož láska sice zastíněna ctižádostí nebyla nikdy skutečná, ale jemu se tak jistě ve chvílích poblouznění jevila. Zajímavější je výše citovaný Baudelaire, který, ač byl dandy, prožil svůj život po boku mulatky Jean Douvalové, jež byla předobrazem mnohých jeho básní a kreseb.

Poslední odstavce této části nebudou věnovány přímo ženám. Chtěla bych se lehce dotknout blíže souvisejícího tématu trochu jiné lásky než je ta neopravdová, kterou může dandy chovat k ženě. Je to láska k dokonalosti, jaké je z jeho pohledu schopen dosáhnout spíše muž. Že milovat muže může být více obohacující než milovat ženu, objevili už antičtí Řekové. Taková láska vzniká díky dandyho umělecké duši, jež nadevše staví fyzickou krásu a dokáže ocenit i šarm ducha.

Rozdíl mezi zamilováním se do ženy a do muže je dobře patrný například ze

Shakespearových sonetů. Snad mi v případě Shakespeara čtenář odpustí, že pracuji s autorem, kterého není možné vůbec ničím spojovat s dandysmem. Většina sonetů je věnována mladému mecenáši. Lásky k tomuto zajisté překrásnému mladíkovi, již můžeme vyčíst z textu, je čistá, počestná a platonická. Je to ctnostné zbožňování. A taková je i ideální láska muže k muži. Jen nejryzejší obdiv, jaký si zaslouží dokonalá krása a ctnostný duch. Zbývající sonety jsou ale adresovány Černé dámě, tedy ženě. U nich můžeme pozorovat zřetelně odlišnou náklonnost. Takové shakespearovské *odi et amo*. Autor sonetů miluje krásnou ženu a je tím mučen, neboť jeho láska je divoká, zběsilá, spalující a příliš hříšná.

Je jasné, že mnozí dandyové si nechali učarovat spíše některým ze svých mužských známých než ženou. Jejich lásku bych ale obecně nepovažovala za projev homosexuality. Spíše bych se klonila k představě, jakou předkládá Thomas Mann v první části *Smrti v Benátkách*. Setkání umělce s dokonalou krásou, která nehledí na pohlaví.

Na závěr musím připomenout, že ani platonická láska, jakou může chovat dandy k jinému muži, není pro něj zcela vhodná. Ve chvíli, kdy dandy miluje příliš intenzivně, přestává být dandym nehledě na to, je-li jeho láskou muž nebo žena. V téhle oblasti na pohlaví opravdu nezáleží.

III. Známí i méně známí dandyové

...je tolik různých dandysmů, kolik je dandyů...(BREISKÝ 1996: 129)

...píše Breiský. A já se v reakci ptám, zda jsou tedy opravdu všichni ti oficiálně uznávaní dandyové skuteční. Dokdy se odchýlení od výše uvedených charakteristických znaků smí považovat za osobitou variaci a kdy již znamená ztrátu práva být nazýván dandym.

Právě nedosažitelnost dokonalosti v umění žít jako dandy způsobuje, že je pro mě její hledání tak přitažlivé. Je totiž poutavější studovat a posuzovat odchylky nežli držet se striktních pravidel a jen sepisovat seznamy postav, jež perfektně zapadají do dané formy.

III. a) První dandyové

Dandysmus je starý jako kultura. (BREISKÝ 1996: 132)

Rozhodla jsem se jít úplně *ad fontes* a hledat předchůdce dandyů ve starověké mytologii. Po chvíli přemýšlení mi přišel na mysl jeden bájný chlapec, jehož zhoubou byla vlastní krása. Mluvím samozřejmě o mladém Narkissovi, jenž sice rozhodně nebyl dandy, ale jelikož se o něm zmiňuje např. Breiský, věřím, že není chyba jej zde připomenout.

Příběh krásného potomka říčního boha a nymfy, toho chlapce se jménem něžné květiny, není zde třeba opakovat. Důležité je najít v tom příběhu vše, co se podobá charakteristickým znakům dandysmu. Na začátku jeho příběhu o něm Ovidius říká: „*Nejeden hoch už po něm zatoužil, nejedna dívka, avšak (taková hrdost a chlad byl v něžné té kráse!) ni žádný srdcem jinoch mu nepohnul, ni žádná dívka.*“ (OVIDIUS 1942: 90)

Nezájem o lásku je velice typickým znakem. Dokonalý dandy nemůže propadnout lidskému citu jakým je láska. Naopak je pro něj obvyklé pohrdání a odpor s jakým křičí Narkissos na nymfu Echó, jež po něm v běhu natahuje roztoužené paže: „*Nech si své lokty! Raději zemru dřív, než s tebou v lásce se spojím!*“ (OVIDIUS 1942: 92) Nedbá zlomených srdcí, neboť láskou planoucí tvorové jsou mu odporní. Zde je jasně vidět sobecká zahleděnost do sebe.

Až doposud by mohl být Narkissos téměř příkladným dandym. Vše, co mu ještě chybí k dokonalosti, mu promímím pro prostředí a literární útvar. V šestistránkovém mýtickém vyprávění, které se navíc odehrává v lese, není totiž prostor pro popisy propracovaných oděvů nebo pro manipulativní hry se společností.

Za mnohem závažnější odchylku od dandyovské dokonalosti považuji možná trochu překvapivě sebelásku, k níž je odsouzen prokletím bohyně Nemesis. Je sice téměř povinností dandyho klanět se vlastní spanilosti a obdivovat celou svou osobnost, toto vlastní umělecké dílo. Zároveň je však pro něj nemožná skutečná láska a spalující nenaplnitelná touha. A přesně tu pocítí Narkissos, když poprvé spatří svůj odraz na hladině jezírka.

Okouzlen krásou miluje beztělý přelud, má ze tělo to, co je vodou. Žasněť nad sebou sám a bez hnutí upírá pohled, podoběn bílé soše, v níž parský mramor se změnil. Na zemi rozložen vidí dvě hvězd, své zraky, v tom zřídle vidí vlasy, jež Bakcha jsou hodny a hodny jsou Foiba, hladká

*mladistvá líčka a hrdlo jak ze sloní kosti, půvabná tvář, v níž sněžný úběl s nacheť se mísí. S
obdivem patří na vše, čím sám jest obdivu hoden: dychtí bezděky po sobě sám, sám sobě se líbí,
touží jsa cílem touhy, a nítí plamen i plane.*(OVIDIUS 1942: 93)

I ten nejdokonalejší dandy se stává obyčejným člověkem, pokud ovládnut lidskostí zahoří emocí podobnou té, která je popsána ve výše uvedeném citátu. Ale zde Narkissův odklon od dandysmu nekončí. Stále jej lze bránit tím, že jde přeci o sebelásku, ač příliš intenzivní a odzbrojující. Jenže z textu jasně vyplývá, že zprvu nevěděl, že vidí jen svůj odraz. Přesto zaplápl. A ani později, když pochopil, proč se nemůže svého milovaného dotknout, nelze jeho sebelásku považovat za vhodnou pro dandyho. Tento by totiž pro nenaplněnou touhu neplakal a nikdy by zamilován nechtěl bolestí zemřít. Narkissos však před posledním extatickým záchvatem, při němž dojde k jeho metamorphose, praví svému obrazu: „*Smrt mi však není těžká, vždyť bolesti pozbudu smrtí: přál bych si jen, by tento, jež miluji, vytrval déle!*“ (OVIDIUS 1942: 94)

Proč je tedy tento lidskými emocemi zlomený mýtický dandy tak důležitý pro všechny, kteří přišli po něm? Zajisté ne jako přesný vzor, neboť, jak již bylo řečeno, k příkladnosti měl daleko. Podle mě z Narkissa po opomenutí jeho trýznivé lásky zbyl motiv muže, který kleče nad studánkou obdivuje svůj odraz v ní. Symbolicky pak jej a studánku můžeme přirovnat k dandymu a společnosti tak, jak to dělá Breiský. (BREISKÝ 1996: 134) Podle něj chodí dandy do společnosti jen proto, aby na ní mohl pozorovat svůj odraz stejně tak, jako Narkissos chodil k jezírku nikoli pro krásu tavné přírody, nýbrž pro krásu svého obrazu.

III. b) Dandyové realismu ve Francii

Dandyové francouzského realismu nepatří k mým nejoblíbenějším. Tvoří ale velkou část všech literárních postav, které dle odborných pramenů mají blízko k dandysmu. Navíc i tito nahlížení objektivně mají své kouzlo, pro které si zaslouží vlastní kapitolu.

Realistická literatura s oblibou zobrazuje společenskou situaci, do níž se mnohdy promítají i politické boje o moc. Pokud je hlavní postavou dandy, musí se tyto motivy nějak dotýkat i jeho. Často je pak pro něj moc a bohatství důležitější než například péče o vlastní zevnějšek. Touha po penězích je běžná zejména u postav Honoré de Balzaca jakou jsou Raphael de Valentin, Lucien de Rubempré nebo Eugene de Rastignac. Takový přestupek považuji za neodpustitelný. Další chybou

realistického dandyho je jeho zacházení se ženami. Příliš často jim propadá a následně je s veškerým úsilím dobývá, ačkoli by je měl jen „používat“. V horších případech dokonce nechá vyjít na povrch svou lidskost a začne milovat.

Abych ale realistickým dandyům nekřivdila, musím připomenout některé jejich vlastnosti, díky nimž se naopak přibližují dokonalosti. Již jsem zde zmiňovala Baudelairovu větu, v níž je řečeno, že jediná důležitá věc je být sám sobě velkým člověkem. Tohoto pravidla se realističtí dandyové pevně drží. Jsou neochvějně přesvědčeni, že byli předurčeni k velkým věcem a že si zaslouží nejvyšší uznání. Další důležitý prvek je krása. Jakkoli se to zdá povrchní, bylo zde již řečeno, že z pohledu dandyů tomu tak není. Bez krásy dandysmus nemůže nikdy dokonale fungovat. Realistický dandy je vždy neobyčejně krásný. Sám tomu však málokdy věnuje pozornost, což je veliké pochybení. A pokud přeci o sebe začne dbát tak, jak se to pro dandyho sluší, je to vždy pod vlivem zkušenějšího rádce a vždy jen proto, že to žádá situace. Nicméně spisovatel ve svých poznámkách a popisech nikdy nezapomíná jeho luzný zjev pravidelně připomínat. V některých případech tak často, že upjatého čtenáře tím začne obtěžovat a uvolněného čtenáře rozesměje.

Stendhalův Julián Sorel z románu *Červený a černý* je jedním z typických představitelů literárního dandysmu v realismu. Když se s ním však setkáváme na prvních stránkách ještě nepolíbeni vědomostmi o tom, jak realisté pracují se svými postavami, snad nás ani nenapadne, že tento „tesařský synek z Jury“ (STENDHAL 2000: 381), který žije sněním nad četbou a studiem latiny, se může jednou stát velkým dandym pohybujícím se v nejvyšší pařížské společnosti. Pro ilustraci odcituji, jak na začátku knihy Julián působí na paní de Rênal:

U vrat spatřila mladého venkovana, který jí připadal skoro jako ještě dítě; byl velmi bledý a uplakaný. [...] Pleť toho mladíka byla tak bílá, jeho oči byly tak něžné, že poněkud romantická paní de Rênal zprvu myslela, že by to mohla být přestrojená dívka, která přichází s nějakou prosbou k panu starostovi. Pocítila soustrast s tím ubohým chlapcem, který zůstal stát u vrat a neodvažoval se patrně pozdvihnout ruku až je zvonku. (STENDHAL 2000: 34/35)

Ovšem čtenář, jenž byl již potřebnými vědomostmi políben, ví, že důležitým prvkem tohoto typu literatury je vývoj hrdiny. I Julián má na začátku v sobě jen lehce se projevující potenciál, jenž se v průběhu knihy vyvíjí a zdokonaluje. A to zejména pod vlivem jistých důležitých a více či méně zajímavých setkání.

Předpokládám, že *Červený a černý* je román dostatečně známý, a tedy se nemusím příliš zabývat příběhem. Jediné, co prozradím pro lepší orientaci, je, že děj lze rozdělit na čtyři hlavní části: Julián coby vychovatel dětí pana de Rênal a následně i milenec jeho ženy; Julián coby seminarista v Besanconu; Julián v Paříži coby sekretář markýze de la Mole a milenec markýzovy dcery Matyldy; a nakonec Julián coby vězeň očekávající gilotinu za pokus o vraždu paní de Rênal.

Nyní tedy mohu přejít rovnou ke snaze popsat Juliána z pohledu dandysmu. Jeho prvotní talent pro toto umění spočívá zejména v jeho pokrytectví, k němuž se sám hrdě hlásí, dále pak ve víře ve vlastní nadřazenost, v obdivu pro Napoleona, jenž je mnohými odborníky považován za velkého dandyho, ve vojensky praktickém, racionálním a ctižádostivém přístupu k lásce, o který se sice neustále snaží, ale občas přesto propadne lidskosti a miluje upřímně, a samozřejmě v jeho neobyčejné, lehce anemické kráse. Jistě nebude na škodu ukázat čtenáři, jak je Julián na začátku románu popisován, neboť právě vzhled dobarvuje neustále jeho povahu a veškeré chování.

Byl to osmnáctiletý až devatenáctiletý mladíček, na pohled slabý, nepravidelných, ale jemných rysů a orlího nosu. Velké černé oči, v nichž se ve chvílích klidu zračila hloubavost a temperament, byly v tom okamžiku oživeny výrazem nejdivočejší nenávisti. Pod tmavě kaštanovými, velmi hluboko rostoucími vlasy se jeho čelo zdálo nízké a tvář dostávala ve chvílích hněvu zlý výraz. Mezi nesčetnými podobami lidské fysiognomie není snad žádná, která by se vyznačovala nápadnější zvláštností. Jeho štíhlá, urostlá postava jevila více pružnosti než síly. Již v nejútlejším mládí neobyčejně zamyšlený vzhled a velká bledost povedly otce na myšlenku, že hoch nebude dlouho živ, nebo zůstane-li na živu, že bude rodině na obtíž. (STENDHAL 2000: 25)

Byla to snad právě uhrančivost černých očí uprostřed bledé tváře, která tak učarovala oběma ženám, jež Julián získal? Nebo to možná bylo dokonce dílem i pro jejich lehce zlý výraz, který dodával jejich majiteli nadřazenost, po níž ve skrytu duše mnohé znuděné šlechtičny u mužů tajně toužily? Či snad naopak byly tak okouzleny jeho zdánlivou křehkostí a dětskou neohrabaností, která u nikoho v jejich společenské vrstvě nebyla možná? Těžko říct, ale je jisté, že měl tento dandy určitý šarm pro každý typ ženy. Proto pro něj nebyl žádný muž sokem a jediným nepřítelem mu byla povaha milenky. V případě paní de Rênal šlo zejména o zbožnost a u Matyldy se mu vzpírala pýcha a nuda. Obě bitvy však nakonec přeci jen skončily ve prospěch Juliánův. Možná právě proto, že postupoval většinou chladně a vypočítavě jako správný dandy. Pokud se tedy čtenář diví, proč se už zase tolik zabývám láskou, když jsem ji opakovaně označovala za s dandysmem neslučitelnou, odpovídám, že Juliánův pohled na lásku je povětšinou takový, jaký je dandyům povolen, a já tedy

nemohu jinak, než jeho příklad využít.

První Juliánovou milenkou byla paní de Rênal. Protože choval odpor k bohatství, byla mu ona coby žena starosty hned zpočátku nepřitelem. A zůstala jím i poté, co se *rozhodl* dobýt její srdce. Používám výraz *rozhodl se*, neboť zde si skutečně nelze představovat náhlé propadnutí lásce, nýbrž je třeba pozorovat pečlivě rozmyšlený, zištný útok.

Jsem sám sobě povinen získat tu ženu již také proto, že stanu-li se někdy slavným a vytkne-li mi někdo mé ubohé vychovatelské zaměstnání, budu moci říci, že mě k tomu místu přivedla láska.

(STENDHAL 2000: 95)

S podobnými myšlenkami vyrazil Julián do boje, aby brzy dosáhl prvního vítězství, totiž výsady svírat po večerech v dlani ruku své milé. Jenže to pro něj nebylo šťastné vítězství, neboť se ukázalo, že jakmile se citlivá a nezkušená paní de Rênal chytila do pastí a začala mu veškeré něžnosti opětovat, způsobila tím v něm hluboký odpor. Nicméně čest velela pokračovat v obléhání a tak se nakonec za pomoci snaživých intrik dostal Julián uprostřed noci do pokoje své milenky. Ovšem i zde trval na přetvářce a stál si za svými domnělými povinnostmi. Proto nenašel v lásce štěstí takové, jaké očekával.

„Pane Bože! Být šťasten, být milován je pouze toto?“ bylo první Juliánovou myšlenkou, když se vrátil do pokoje. Byl překvapen a zmaten jako člověk, který právě dosáhl toho, po čem toužil. Touha se mu stala zvyklostí, nenacházel však již, po čem by mohl toužit, a přece ještě neměl na co vzpomínat. Jako vojín při návratu ze slavnostní přehlídky probíral Julián pozorně znovu všechny podrobnosti svého chování. „Neopominul jsem nic, čím jsem sám sobě povinen? Hrál jsem dobře svou úlohu?“

Ale jakou úlohu? Úlohu muže zvyklého oslňovat ženy.(STENDHAL 2000: 103/104)

Není pro můj záměr třeba rozebírat vše, co se následně dělo mezi Juliánem a paní de Rênal. Snad jen podotknu, že náš hrdina sice občas lehce propadal své lidské přirozenosti a bez přetvářky si užíval lásku poblouzněné milenky. Tehdy zažívali oba ty nejkrásnější okamžiky. Ovšem jeho cit většinou zůstával jen projevem ctižádosti, jež se tetelila štěstím, že starostova žena je svedena mladíkem z nižší společenské vrstvy. Taková ctižádost, jaká umlčuje skutečnou lásku, činí za dost Juliánovu potenciálu pro dandysmus, jež se postupem času stále více vynořuje na povrch. Ilustrována může být úryvkem, který popisuje shledání milenců po roce odloučení.

Juliánova pýcha byla znovu plně uspokojena, když viděl ve svém náručí a skoro u svých nohou tu rozkošnou ženu, jedinou ženu, kterou miloval a která před několika málo hodinami byla úplně ovládána strachem před boží pomstou a neznala jinou lásku než lásku k povinnostem. Dobré předsevzetí, které trvalo a sílilo po celý rok, nemohlo obstát před jeho odvahou. [...]
*„Je to opravdu neobyčejná žena! Ach, **ovládat** takové srdce je věru štěstí!“* (STENDHAL 2000: 260/261)

Neustálý vývoj hlavní postavy mi nedovoluje, abych v tomto románu pokračovala jinak než chronologicky. Pro Juliánovo druhé poblouznění je totiž důležitý předcházející život v semináři. Naštěstí i jako seminarista vystupoval Julián mezi spolužáky jako příkladný dandy. Paradox lehce vyznívajících z předchozí věty dodává snad následujícímu dění zajímavost.

Pro teď tedy na chvíli opustím lásku stejně tak, jak to učinil Julián, jakmile opustil Verrières a vydal se do Besançonského semináře. Bylo by kruté říci, že na svou milenkou zapomněl úplně, nicméně pro něj odloučení rozhodně nebylo utrpením, jaké by zažíval hrdina s romantičtější povahou. Místo lásky budu teď mluvit o pokrytectví a pohrdání, jimiž žil Julián po všechn svůj čas mezi budoucími kněžími .

Přišel pozdě. Dozorce ho přísně pokáral; místo aby se snažil omluvit, zkrřížil Julián ruce přes prsa: „Peccavi, pater optime“ (zhřešil jsem, přiznávám svou chybu, důstojný otče), pravil zkroušeně. Toto první vystoupení mělo velký úspěch. Ti seminaristé, kteří byli chytří, viděli, že mají před sebou člověka, který není v řemesle začátečníkem. V hodině oddechu viděl Julián, že je předmětem všeobecné zvědavosti. Ale u něho našli jen uzavřenost a mlčenlivost. Podle zásad, jež si vytkl, považoval svých tři sta jedenadvacet druhů za nepřátele; ale nejnebezpečnější ze všech byl podle něho abbé Pirard.(STENDHAL 2000: 206)

Tento odstavec ze začátku druhé části románu necht' je ilustrací Juliánova chování v semináři. Mysle často na svého Napoleona, vedl i zde mezi kněžími jakousi latentní jednostrannou válku. Neviděl kolem sebe lidské bytosti. Viděl pouze vojáky s různými hodnostmi, na něž bylo třeba správně působit. Všichni byli pro něj nebezpečnými protivníky a všemi zároveň dokonale opovrhoval. I zde měl před sebou vizi povinnosti, jež po něm vyžadovala, aby se před spolužáky stavěl do přesně promyšlených rolí a nakonec tak získal post nejlepšího studenta, k němuž všichni uctivě vzhlíží. Některé seminaristy bylo třeba ohromit a předvést jim zřetelně svou nadřazenost, jiné

bylo třeba si přecházet. Pochlebování a vtírání se do přízně je nespornou urážkou dandysmu. Juliánovi je však povoleno, neboť on se jej dopouští pokrytecky pohrdající. Je to rozkošně absurdní, když si uvědomíme, že takové mistrovské manipulace se zde dopouští budoucí bohoslovec.

Z období v semináři bych ráda ještě zmínila jeden prvek dandysmu, který sice můžeme počítat mezi ty povrchnější, ale v Juliánově kněžské pozici je velice zajímavý. Nejprve budu citovat:

Začali zvonit velkým zvonem; rozezvučel se naplno a jeho mocný slavnostní zvuk Juliána dojeal.

Jeho obraznost se odpoutala od země.

Vůně kadidla a růžových lupenů, jež malí hoši, přestrojení za sv. Jana, sypali před oltářem, ho uvedla do vytržení.

Slavnostní zvuky toho zvonu by byly měly Juliánovi připomenout jen práci dvaceti lidí [...]

Místo takových úvah Juliánova duše, rozníčená těmi mocnými a plnými zvuky, bloudila v říši obraznosti. Nikdy z něho nebude dobrý kněz, ani velký organizátor. Duše, jež se nechají tak lehce dojmout, hodí se nejvýše k tomu, aby zplodily umělce. V tom se projevila jasně Juliánova povýšenost.(STENDHAL 2000: 226/227)

Použila jsem delší úryvek, neboť se v něm krásně pojí onen nový prvek s již známou povýšeností. Novým prvkem je zde dandyho delikátní vnímavost pro smyslové vjemy způsobované chrámovým prostředím. S takovou citlivostí je možné se setkat například u Doriana Graye, jenž vyčerpav již běžná smyslová opojení, našel delikátní rozkoš mimo jiné ve velkolepé zdobnosti a okázalosti římskokatolických obřadů.

Rád poklekal na studenou mramorovou dlažbu a pozoroval kněze v naškrobeném květovaném ornátu, jak bílýma rukama pomalu odhaluje roušku s tabernáklu, nebo pozdvihuje drahokamy posázenou, lucerně podobnou monstranci... [...] I dýmající kadidelnice, jež vážní chlapci v krajkách a šarlatu vyhazovali do vzduchu jako veliké zlacené květy, měly pro něho podmanivé kouzlo. A když odcházel, zvědavě hledíval na černé zpovědnice a toužil sedět v ponurém stínu některé z nich a naslouchat, jak muži a ženy šeptají skrze mřížoví pravdu o svém životě.(WILDE 1958: 181/182)

Dorian je samozřejmě dandy na, řekněme, vyšší úrovni než Julián. Uvědoměle totiž existuje v souladu s nejoslnivějším uměním žití. A nadto pochází z pera Oscara Wilde, jenž na rozdíl od

Stendhala byl dandy. Přesto můžeme najít v obou úryvcích jistou podobnost. Veškerá velkolepost chrámu působící zároveň na zrak, sluch, čich a překvapivě i hmat by měla jen přiblížit lidskou duši k Bohu. Dandy je však namísto toho povznesen do výšin vlastní mysli. Dorian prožívá slast uchvácený všemi vjemy, jež bohoslužba skýtá jeho citlivé bytosti, a také představou hrozných tajemství, jež o sobě věřící prozrazují do posvátného ticha zpovědnice. Ani Juliána nenapadlo myslet na Boha, ačkoli byl budoucím knězem. Ne, on totiž byl duněním zvonů a dráždivou vůní kadidla přenesen do světa snění. Uvědomiv si vytržení, do něž se propadl, pochopil, že pro svou uměleckou obraznost je předurčen k větším věcem než je obyčejné kněžství. Pocítil již známý pocit nadřazenosti.

V souvislosti s besançonským seminářem bylo snad již řečeno vše podstatné, a tedy se mohu přesunout od další části. Možná se zdá, že Juliánův život v Paříži se mnoho neliší od života v semináři nebo ve Verrières. Dostane se do společnosti, jíž pohrdá. V ní si musí pokrytectvím a manipulací získat výhodnou roli. Potká ženu a ctižádost mu velí ji svést. Místy propadá lásce, ale většinou postupuje vypočítavě a chladně.

V čem je tedy rozdíl? Na stránkách třetí části románu se již píše o mnohem vyspělejších Juliánovi, než jaký byl na začátku. Jeho skryté potenciály se již beze zbytku vydraly na povrch. Také vedlejší postavy jsou na pařížské scéně jiné než na venkově. Nepřátele hlavního hrdiny se ze selských synků změnili na bohaté, vzdělané a vkusné příslušníky vysoké šlechty. Místo prosté, zbožné a křehké paní de Rênal se jeho milenkou stala Matylda de la Mole. Tato znuděná dcera bohatého markýze de la Mole připravila Juliánovi zcela odlišné dobrodružství, jež si po něm žádá víc soustředěných a složitých machinací, než by jej bylo na venkově vůbec napadlo.

Juliánovi se nepodařilo vkročit do Paříže tak důstojně, jak by si byl přál, ale díky markýzi de la Mole a jeho synovi se rychle rozkoukal a mohl se vrátit ke svému dandyovskému nadhledu. Od pravých Pařížanů se však stále lišil. Byl neokoukaný a jeho názory byly často nové a neobvyklé. Ve strohém kněžském oděvu, který musel nosit, byl protikladem bohatých potomků šlechtických rodů. Ovšem co se duchaplnosti týče, nikterak nezaostával a jediné, co mu ještě chybělo k dokonalosti, byla lehkost. Ve své nekonečné válce byl příliš stále křečovitý.

Julián byl teď dandym a rozuměl umění, jak žít v Paříži. Choval se ke slečně de la Mole s dokonalou chladností. Zdálo se, že si nezachoval ani jedinou vzpomínku z doby, kdy se ho tak vesele vyptávala na podrobnosti jeho pádu z koně.

Slečně de la Mole se zdálo, že vyrostl a že je bledší. Jeho vzhled a chování neměly v sobě už nic venkovského.(STENDHAL 2000: 329)

S ohledem na dandysmus je vcelku zajímavé pozorovat, jak Julián postupoval ve své druhé válce se ženou. Pro znuděnou Matyldu byl přesně tím osvěžením, po jakém již nějaký čas prahla, neboť již jen chladem a odmítnutím mohla být vytržena z letargie těch, kteří mají vše. Ale stejně jako Julián začal cítit odpor, když mu paní de Rênal začala projevovat náklonnost, tak i slečna de la Mole se začala opět nudit brzy poté, co se jí konečně podařilo vzbudit v Juliánovi zájem. Tak začal souboj dvou ctižádostivých soků, kteří se do sebe neustále střídavě zamilovávali a utíkali od sebe.

Kroky, jimiž si Julián získal prvotní Matyldin zájem, byly čistě dílem jeho pokrytecké pózy, neboť se jimi nesnažil dobýt dívku, ale jen si upevnit své postavení. Dalo by se tedy říci, že právě tyto první kroky měly k dandysmu nejbližší, neboť nezahrnovaly žádné dvoření se a už vůbec ne lásku. A obsahovaly-li touhu, byla to jen touha po pokoření vyšší společnosti. Uvedu zde část jeho úvah poté, co dostal od slečny de la Mole dopis, v němž jej žádala, aby v noci vyšplhal po žebříku po jejího pokoje.

„[...] Vždyť mým sokem bude muž, který má jedno z nejskvělejších jmen Francie, a já bych měl sám lehkomylně ukázat, že se mu nevyrovnám! Byla by to vlastně zbabělost, kdybych tam nešel. Toto slovo vše rozhodlo!“ zvolal Julián vstávaje... „Ostatně je velmi hezká!“(STENDHAL 2000: 392)

Možná jsem jen příliš citlivá, pokud jde o neupřímnou lásku, ale nemohu se zbavit pocitu, že na konci mimochodem vyřčená poznámka je v souvislosti s předchozími větami plnými společenských ambicí krutou urážkou. To je prosím dandysmus ve své nejryzejší podobě! Žena je použita jako nástroj. Nikoli jako nástroj hudební, jak píše Breiský. Spíše jako mechanický nástroj, který dandymu pomůže získat to, co chce.

Brzy po půlnočním dobrodružství přebrala převahu nad Juliánovou myslí opět jeho lidská přirozenost, jež na nějaký čas zadupala dandysmus hluboko pod povrch. Začal být zamilovaný a jelikož to Matyldu uráželo, stal se následně i zoufalým. A co víc, byl konečně i žárlivý.

„A vskutku, nejsem jí hoden!“ řekl si Julián s plným přesvědčením. „Jsem celkem velmi povrchní, velmi všední člověk, nudný pro každého, nesnesitelný sám sobě.“ Všechny dobré vlastnosti, které měl, všechny věci, které dříve nadšeně miloval, byly mu k smrti protivné; a v tomto stavu zvrácené

obraznosti se jal posuzovat život! Takového omylu se může dopustit jen nadprůměrný člověk.

(STENDHAL 2000: 418)

Kdyby se nebál ještě většího pohrdání, byl by se stal součástí nekonečného zástupu těch, kteří si pro nešťastnou lásku vzali život. A stejně jako Narkissos by pak byl dandysmem zavržen. Naštěstí přežil, ale i tak se za něj mohl dandysmus stydět. V tomto stavu mu zůstala pro dobro jen skutečnost, že byl svou lidskou slabostí řádně znechucen. Dandy by měl sám sebe milovat a obdivovat, ale to jen ve stavu dokonalého sebeovládání. Měl by na sobě obdivovat umělecké dílo, jaké stvořil. Je v pořádku, když je mu protivná jeho osobnost v takovém stavu úpadku. V poslední větě musím Stendhalovi přiznat jistou roztomilost, s níž i v této situaci vidí v Juliánovi velkého člověka.

Nezabývejme se však již temným obdobím Juliánova „nedandysmu“ a posuňme se dál. Nešťastný a zamilovaný na cestě za nějakými markýzovými záležitostmi potkává Julián v pravou chvíli svého největšího rádce ve věcech přetvářky. Stává se v románech s dandyovskou tematikou, že hlavní postava s dandysmem jen koketuje, zatímco skutečný dandy je postava vedlejší, jež se stává průvodcem a rádcem hlavní postavy. Raphael de Valentin má po boku Eugena de Rastignac, Dorian Gray s přáteli s lordem Hanrym Wottonem etc. Rádcem Juliána Sorela je kníže Korazov.

... hlavně jí nesmíte připadat chladný a uražený. Připomeňte si velkou zásadu našeho století: Buďte vždy opakem toho, co se od vás očekává. Chovejte se přesně tak, jak jste se choval týden před tím, než vás poctila svou přízní.

„Ach, tehdy jsem byl klidný,“ zvolal Julián zoufale. „Domníval jsem se, že ji lituji...“

„Motýl se spálí o svíčku,“ pokračoval kníže, „toto přirovnání je tak staré jak o svět.“

1. Budete ji denně navštěvovat.

2. Budete se dvořit nějaké ženě z téže společnosti, ale nebudete při tom dávat najevo nějakou zvláštní lásku, rozumíte? Netajím se vám tím, že vaše úloha je těžká; hrajete komedii, a prohlédne-li ji, budete ztracen. (STENDHAL 2000: 459)

Ubožák, jakým se Julián stal, nemohl jinak, než se řídit radami muže, k němuž tolik vzhlížel a obdivoval jej. Je zajímavé pozorovat, jak se jeho stav v průběhu komedie, již musel hrát, postupně zlepšoval. Někteří čtenáři *Červeného a černého* by jistě řekli, že Julián zůstával i nadále zamilován a bezcitné chování k Matyldě mu činilo nesnesitelné utrpení. Já nesouhlasím. Z počátku jistě, ale po čase se do své role vžil tak, že ne všechn chlad musel hrát. Milující člověk sice dokáže trpět, aby si

získal lásku, nikdy však nesmí za tímto účelem způsobovat utrpení svému protějšku. Julián ovšem byl dokonce někdy z Matyldiny bolesti přímo uspokojen.

„...Ach ne, odpusť, příteli,“ dodala náhle a vrhla se mu k nohám; „pohrdej mnou, chceš-li, ale miluj mě, nemohu již žít bez tvé lásky.“ A omdlela.

„Konečně mi ta pyšná dívka leží u nohou,“ řekl si Julián. (STENDHAL 2000: 487)

Samozřejmě, že stejně tak, jako zde cituji důkazy Juliánovy bezcitnosti, mohla bych citovat i odstavce dokazující pravou lásku. Ale ať už říká Stendhal cokoli, budu v případě Juliána radši věřit na ctižádostivý dandysmus než na strastiplný cit. Radost z ženy umdlévající v slzách muži u nohou není láska! Ve válce o Juliánovu osobnost teď tedy vyhrála další bitvu krutá chladnokrevnost a romantická poblouzněnost byla pražena.

Urazila bych vliv knížete Korazova, kdybych zcela opomněla zmínit, jak moc se Julián změnil i na pohled. V době, kdy se dvořil maršálové de Fervaques, musel o sebe začít víc dbát. Jeho práce s vlastním vzhledem byla tak precizní, že ji lze přirovnávat k velkému Beau Brummelovi.

Věčer mu se smíchem vyčítala jeho náklonnost k paní de Fervaques: „Měšťák, a miluje povýšenku! Myslím, že to je jediný druh srdcí, které můj Julián nedovede pobláznit. Učinila z vás hotového dandyho,“ řekla pohrávající si s jeho vlasy.

A době, kdy se domníval, že jím Matylda pohrdá, stal se Julián vskutku jedním z nejlépe se oblékajících pařížských mužů. Ale měl před lidmi toho druhu ještě tu výhodu, že když svou toaletu ukončil, již na ni nemyslil. (STENDHAL 2000: 497)

Snad mi čtenář odpustí, když se již dál nebudu zabývat poslední pětinou knihy. Tato totiž již nemá k tématu dandysmu mnoho co říci a naopak obsahuje mnoho dějových zvrátů, které by se nehodilo vypisovat do textu tohoto typu. Pro teď tedy ukončím kapitolu o *Červeném a černém* lehkým shrnutím realistického dandysmu. Julián Sorel byl bezpochyby fascinující muž. Po vzoru milovaného Napoleona neustále vedl dvě války. V jedné bojovaly o nadvládu dvě jeho osobnosti a ve druhé bojoval on proti společnosti. Celého Juliána bych se nemohla nikdy odvážit nazvat dandym. Jeho neromantická osobnost tak, jak je popsána výše, se naopak až překvapivě moc přibližuje ideálu.

III. c) Dandyové na okraji dekadence

Jakkoli jsem se při definování snažila být nestranná, mám strach, že jsem se přeci jen přikláníla k dekadentnímu dandysmu, jenž se objevuje v knihách Oscara Wildea a J.K. Huysmanse. Je totiž pravda, že právě dandyové z těchto knih byli ti, kterým se podařilo mě uhranout a vzbudit ve mně zájem.

Ale v čem jsou o tolik *lepší*? Vždyť i oni mají své chyby. I oni se odklánějí od ideálu. Podle mě jejich kouzlo tkví v jinakosti. Od nás obyčejných lidí se totiž víc odlišují. Jsou víc robotičtí. Ovládají se tak perfektně, že si ani nemůžeme být jistí, zda se opravdu musí ovládat nebo jsou sami sebou.

Huysmansův román *Naruby* je zaslouženě nazýván Biblí dekadence. A pro Oscara Wildea byl možná dokonce i jakousi Biblí dandysmu, neboť jeho Dorian Gray se poté, co si *Naruby* přečetl a zcela mu propadl, vcelku výrazně změnil. Až po přečtení této knihy se totiž Dorian stal skutečně delikátním dandym. Ani sám vévoda des Esseintes, hlavní postava *Naruby*, není však v době, kdy se odehrává většina skromného děje, pravým dandym tak, jak byl zde definován. Jistě jím byl v době svého mládí. Ale ve větší části knihy je tím, co zbude z dandyho po uvědomění si, že lidé jsou mu již příliš odporní a že žít bez jejich společnosti je daleko méně nudné než žít v ní. Misanthrop.

Byla to zhoubná kniha. Těžká vůně kadidla jako by lpěla na jejích stránkách a mátlá mozek. Už jenom rytmus vět, rafinovaná jednotvárnost jejich melodie, tak bohaté na složité refrény a důmyslně opakované motivy, vyvolávaly v mysli mladého muže, jak postupoval od kapitoly ke kapitole, jakési blouznění, v němž si neuvědomoval, že dohasíná den a přikrádají se stíny.(WILDE 1958: 174)

Těchto jeho několik vět zde cituji, abych ukázala čtenáři atmosféru té *zhoubné knihy*. Rozhodně se nemohu Dorianovi divit, že se nechal *Naruby* tak uchvátit. I já jsem si při prvním čtení asi v polovině zakázala pokračovat, neboť jsem cítila, jak se bořím do neuroticky oranžových látek a dusím se v neprostupném oblaku kouře z kadidelnice. Bylo mi jasné, že budu-li číst dál, nebudu schopná alespoň po nějaký čas normálně žít mezi lidmi. Zároveň s Dorianem říkám, že se mi *Naruby* nelíbí, nýbrž mě uchvacuje.

I přes minimum děje je pro začátek třeba alespoň lehce naznačit, kým je hlavní postava. Vévoda Jan des Esseintes jest pravým potomkem samotné dekadence. Poslední syn ze zcela

vyčerpané krve dříve vznešeného šlechtického rodu.

... štíhlý mladý muž o třiceti letech, anemický a nervózní, vpadlých lící, očí studené modré ocele, odstávajícího, a přece rovného nosu a suchých a útlých rukou. Zvláštním úkazem atavismu se podobal poslední potomek dávnému předku, milostníku, po němž měl vousy do špičky, neobyčejně bledé plavosti, a dvojaký výraz, zároveň mdlý a zchytralý.(HUYSMANS 1993: 9)

Chorý vzhled byl v době druhé poloviny 19. století v určité skupině umělců módou. Takže ačkoli nám se může zdát ošklivý, měl des Esseintes pro svůj svět jistý šarm. Vzhledem tedy pravidla dandysmu neporušuje.

Na jeho podivný život mělo svůj vliv dětství, jež prožil téměř bez rodičů. Vychován byl v jezuitském klášteře. Když jezuity opustil, objevil v sobě nechuť k lidem, jež jej provázela celý život. Pokoušel se žít ve všech možných společnostech, ale vzbuzovaly v něm všechny jen opovržení nad nedostatkem duchaplnosti a nudily jej k smrti.

Charles Baudelaire v jedné ze svých Malých básní v prose píše:

Je třeba stále býti opilým. V tom je vše: to je jediná otázka. Abyste necítili strašlivé břímě Času, jež drtí vaše ramena a ohýbá vás k zemi, je třeba opíjeti se bez oddechu.

Ale čím? Vínem, poesií nebo ctností, čím chcete. Ale opíjejte se.

A jestliže někdy na stupních paláce, na zelené trávě příkopu, v zasmušilé samotě své jizby, se probudíte, a opojení již ubylo či zmizelo, ptejte se větru, vlny v moři, hvězdy, ptáka, hodin, všeho, co prchá, všeho, co sténá, všeho, co se valí, všeho, co zpívá, všeho, co mluví, ptejte se, jaká jest hodina: a vítr, vlna v moři, hvězda, pták, hodiny vám odpoví: „Je hodina opíjení se. Nechcete-li být trýzněnými otroky Času, opíjejte se; opíjejte se bez ustání! Vínem, poesií nebo ctností, čím chcete.“⁷

Nevědomky poslušen Baudelairovy rady rozhodl se des Esseintes věnovat svůj život všemožným výjimečným láskám a zvráceným požitkům. V době této symbolické opilosti byl pravděpodobně úplně příkladným dandym. Možná byl dokonce tím jediným příkladem dokonalosti, což odvozují od skutečnosti, že po krátké době se jeho krutě zkoušené smysly včerpaly a on musel zcela změnit svůj dosavadní životní styl, aby vůbec přežil. Do období svého vrcholného dandysmu se naštěstí vrací v některých vzpomínkách, takže se můžeme seznámit alespoň s úlomkou. V tomto

⁷ BAUDELAIRE, Charles. *Malé básně v prose*. Praha: J. Otta, 1901. str. 109

období se toužil odlišit co nejvíce a jeho výstřelky uchvacovaly snad celou Paříž. Odcituji zde úryvek z popisu hostiny „na paměť mužnosti, pro okamžik zmrtvené“, již pořádal ve svém domě.

Nabyl pověsti výstředníka, kterou dokonal oblékaje se v oděvy z bílého sametu, ve vesty zlatem vyšívané, zastrkuje si místo nákrčníku kytici parmských fialek do odhaleného výstřihu košile, dávaje spisovatelům hlučné hostiny [...].

V černě potažené jídelně, vedoucí na zahradu jeho domu, na rychlo přeměněnou, ukazující své aleje poprášené uhlím, svůj malý bassin nyní objatý čedičovým vroubením a naplněný inkoustem, a své houštiny, složené jen z cypřišů a borovic, bylo k hostině prostřeno na černém ubruse, ozdobeném košíky fialek a skabios, osvětlené kandelábry, na nichž hořely zelené plameny, a svícny, kde plály voskovice.

Zatím co skrytý orchestr hrál smuteční pochody, byli hosté obsluhováni nahými černoškami s trepkami a punčochami ze stříbrné tkaniny, poseté slzičkami.(HUYSMANS 1993: 16/17)

Z období, kdy ještě žil mezi lidmi, bych ráda připomněla ještě jednu vzpomínku. Bylo zde již řečeno, že dandy hraje se společností manipulativní hru, loutkové divadlo. Ale zatímco Julián manipuloval vždy lidmi za nějakým účelem, des Esseintes projevil hlubší a zajímavější zvrhlost, v níž si dělal z lidí pro sebe loutky jen z čiré nudy. Tuto skutečnost doložím příběhem z VI. kapitoly, v níž hledaje povyražení, rozhodl se stvořit zločince. Našel si chudého šestnáctiletého chlapce, jemuž ukázal rozkoše, které lze za peníze zažít v luxusním nevěstinci. Po následující tři měsíce pak chlapci pravidelně jednou za dva týdny poskytl na své náklady noc s krásnou židovkou, jež byla ozdobou zmiňovaného nevěstince. Za tu dobu si měl hoch přivyknout slastem, které lze zažít jen za peníze a jež jsou nekonečně vzdáleny ubohým radovánkám luzy, které jediné si mohl sám dovolit. Po třech měsících vévoda tok peněz zastavil doufaje, že touha po rozkoši donutí toho nevinného mládence stát se zločincem. Plán se sice nepovedl, ale pro mě je mnohem důležitější samotná skutečnost, že se o tak zvrácený čin vévoda vůbec pokusil.

Tolik snad stačilo pro předvedení doby des Esseintesova vrcholného mistrovství v dandysmu. Když se přesuneme o kousíček dál v řídkém ději, můžeme pozorovat změnu z perversního dandyho na přecitlivělého misantropa. Bez společnosti přišel nutně des Esseintes o statut hejska, jenž, jak víme, je důležitou součástí dandyho. O to víc se ale mohl soustředit na hlubší a delikátnější stránky dandysmu.

Jelikož jej znechucovala živá hmota, miloval samozřejmě vše umělé. Ale nešlo jen například o umělé květiny, jimž je věnována celá kapitola, nýbrž také o zážitky. Skutečně byl schopen dát přednost snění nad knihami, obrazy nebo vůněmi před skutečnými zážitky.

Vše tkví v tom, abychom dovedli věci se chopiti, abychom dovedli soustřediti svého ducha na jediný bod, abychom dovedli se zahloubati dostatečně, abychom přivodili halucinaci a mohli dáti sen reality a místo reality samé.(HUYSMANS 1993: 26)

Jeho fascinace umělostí jde tak daleko, že kritizuje samotnou přírodu. Označuje ji za přežitou. Je přesvědčen, že příroda nevytvořila nic, co by člověk nedokázal napodobit stejně dobře nebo i lépe. V osmé kapitole obrací pak běžnou představu vztahu lidského výtvoru a výtvoru přírody naruby, neboť touží najít živou květinu, jež by se zdánlivě pokoušela napodobit květinu umělou. V des Esseintesově fascinaci vším umělým vidím dandysmus na jakési vyšší úrovni.

Zatím jsem pokaždé mluvila o milostných vztazích a tedy se o to pokusím i zde. Nedovedu si ale představit, že někdo jako des Esseintes by byl schopen lásky. Mohu ovšem alespoň popsat jeho pohled na ženy. V ještě aktivním období mu byla občas žena jedinou zábavou. Tehdy mu byla nástrojem. Nikoli praktickým, ale hudebním, na nějž si on mistrně pohrával jen pro své vlastní potěšení. Jeho názor na ženy se však změnil v době, kdy začal žít sám. Nejspíš to bylo hlavně proto, že do své samoty žádné ženy nezval a tedy nemohl prožívat rozkoše z jejich lásky. Svůj vliv měl i vznikající odpor k přirozenému a fascinace umělým.

A pak, necht' dobře se rozpozná dílo, považované za nejvzácnějších z jejích (přírody) děl, výtvor jejích výtvorů, jehož krása je podle mínění všech nejoriginelnejší a nejdokonalejší: žena; což nezhotovil člověk rovněž, zcela sám, oživenou a umělou bytost, jež jí plně se vyrovná z hlediska plastické krásy; což existuje zde dole bytost, počatá v radostech smilstva a vyšlá z bolestí dělohy, jejíž vzor, jejíž typ by byl oslnivější než typ oněch dvou lokomotiv, užívaných na trati Severní dráhy?
(HUYSMANS 1993: 27)

Tento odstavec ještě následovaný popisy dvou lokomotiv jako nejkrásnějších žen mě vždy zároveň silně urážel a fascinoval. Větší odklon od přirozenosti je pro mě jen s těží představitelný.

V dalších kapitolách *Naruby* se rozvíjí všechny možné jiné vévodovy delikátní zájmy, ale jakkoli jsou zajímavé z hlediska literatury, výtvarného umění nebo theologie, bylo by asi příliš

složitě a zdlouhavě propracovávat se přes ně k nějakým novým myšlenkám o dandysmu. Proto se přesunu k další knize.

Román *Obraz Doriana Graye* od Oscara Wildea byl zde již opakovaně citován. Díky tomu již čtenář dobře ví, že tato kniha dandysmem přímo srší, neboť její autor byl dandy, její hlavní hrdina je také dandy a samozřejmě je zde i důležitá vedlejší postava v roli neustále přítomného rádce, která je dandym.

I zde je třeba říci, kým od začátku knihy byl samotný Dorian. Vzhledem k tomu, že jsem již citovala Wildeův názor na krásu, nebude se snad ani teď již zdát povrchní, když prohlásím, že úplně nejdůležitější vlastností Doriana Graye je fyzická krása. Tato je totiž vlastně hybatelem veškerého dění. Ošklivý nebo i méně krásný mladík by nedokázal učaroval malíři Basilovi Hallwardovi a nebylo by vzniklo osudné dílo. Lord Hanry by se nestal přítelem a rádcem ošklivého nebo nezajímavého člověka. A Doriana činila zajímavým právě jeho čistá, dětská krása. Nebýt jí, nespáchal by ani svůj první hřích. Nemohl by přeci zlomit srdce Sibyle Vaneové, kdyby se ona předtím nezamilovala do jeho dokonalé tváře. Tímto způsobem by se dalo pokračovat pořád dál. Vždyť konečně nebýt krásy, nemohl by býti dandym! Věřím však, že výše uvedené příklady jsou pro ilustraci již dostačující.

Stejně jako Julián Sorel, měl v sobě i Dorian již od začátku mnohé skryté potenciály pro dandysmus, které jen čekaly na lorda Hanryho, aby jim pomohl na povrch. Jedním z potenciálů byla jistá krutost, o níž mluví v úvodu knihy Basil:

Malíř několik okamžiků uvažoval. ‚Rád mě má,‘ odpověděl po chvíli, ‚vím, že mě má rád. Strašně mu ovšem lichotím. Působí mi zvláštní radost říkat mu věci, o kterých vím, že jich budu jednou litovat. Zpravidla je ke mně velmi milý. Sedáváme v ateliéru a povídáme si o tisícerých věcech. Tu a tam však bývá hrozně bezohledný a s velikým potěšením, jak se zdá, mi ubližuje. A to pak cítím, Harry, že jsem celou svou duši věnoval člověku, který s ní jedná, jako by to byla květina na klopou, drobná ozdoba, která lahodí jeho sebelásce, okrasa pro jeden letní den.‘

(WILDE 1958: 33)

Zajisté mělo na Dorianův další vývoj Basilovo nekonečné lichocením a také jeho nepřilíh obratně ukryvaná láska důležitý vliv. Chlapec se naučil bavit se bezohledným chováním vůči nešťastně okouzlenému malíři. Bezohlednost je pro jeho budoucí dandysmus nesmírně důležitá. On

totiž jako jediný z těch, o nichž píšu, bude schopný dovést ji skutečně *ad absurdum* za hranice lidskosti.

Jak již bylo naznačeno, i v tomto románu se objevuje láska k ženě. Ačkoli nepopírám, že byly chvíle, kdy Dorian miloval skutečně a upřímně, vůbec si nemyslím, že by tím nějak ztrácel jeho dandysmus. Sibyla byla podle mě mezníkem mezi tím hodným a správným Dorianem, jenž byl tak zoufale milován ubohým Basilem, a Dorianem, jenž nelidskostí nakonec předčil i svého učitele.

Dorian Gray se zasmál a zavrtěl hlavou. „Vy jste naprosto nenapravitelný, Harry. Ale já si z toho nic nedělám. Na vás se člověk nemůže zlobit. Až uvidíte Sibylu Vaneovou, poznáte, že člověk, který by jí mohl ublížit, by byl netvor, bezcílný netvor. Nedovedu pochopit, že někdo může uvrhnout do hanby toho, koho miluje. Já Sibylu Vaneovou miluji. Chci ji pozvednout na zlatý podstavec a chci se dívat, jak se svět klaní ženě, která mi patří. Co je to manželství? Neodvolatelný závazek. Vy se proto manželství posmíváte. Neposmívejte se mu, Harry! Já ten neodvolatelný závazek chci na sebe vzít. Ona se na mne spoléhá, a proto budu věrný, ona mi důvěřuje, a proto se zachovám čestně. Když jsem s ní, lituji všeho, čemu vy jste mě naučil. U ní jsem jiný, než jakého mě znáte vy. Změnil jsem se, a když se mne Sibyla Vaneová jen dotkne rukou, zapomínám na vás a na všechny vaše zvrácené, podmanivé, nakažlivé, půvabné teorie.“ (WILDE 1958: 113)

Známe-li následující dění, musíme nutně vidět v Dorianových slovech jistý zvláštní druh pokrytectví. Nesnaží se sice obelhat své okolí, ale zdá se, jako by sám sobě namlouval, že je dobrý člověk, ačkoli ničím takovým není. Nemyslím si, že to dělá vědomě. Proto mu také věřím, že se cítil zamilován. Jeho láska ale nebyla skutečná, neboť skutečná láska se nemůže změnit v kruté pohrdání po jedné tak bezvýznamné nepříjemnosti, jako byla ta, k níž došlo onoho pro oba milence osudného večera v divadle. Dorianovi stačilo vidět jednou Sibylu špatně hrát a slyšet ji po nepovedeném představení zapáleně mluvit o lásce, aby si uvědomil, že jeho předchozí city již nejsou důležité a že této obtížné ženy je třeba se rychle zbavit.

„Dusila se v záchvatu vášnivého vzlykání. Choulila se na podlaze jako raněné zvířátko a Dorian Gray k ní shlížel svými krásnými očima a sličně vykrojené rty se mu křivily nesmírným pohrdáním. Vždycky je cosi směšného v citových výlevech těch, jež jsme přestali milovat. Sibyla Vaneová mu připadala nemožně melodramatická. Její slzy a vzlyky ho rozčilovaly.“ (WILDE 1958: 127)

Jak absurdní opak předchozí citace! Dorian ale bohužel netušil, že se jí svým odchodem

zbaví skutečně navždy. Nenapadlo jej, že dívky se zlomeným srdcem mají ve zvyku brát si život. Jakmile se dověděl o jejím skonu, propadl zoufalství. To však mělo jen krátké trvání, neboť rychle zapracovalo jeho vnitřní pokrytectví podporované podmanivými slova lorda Hanryho. A za kratičký čas se on sám sobě zdál jako ten, komu bylo ublíženo. Po záchvatu zoufalství a strachu se rychle uklidnil a začal se opět ovládat. Vedl pak k Harrymu podivně teatrální monology o svých pocitech. Jsem přesvědčena, že sám sobě skutečně stále věřil. Ovšem nechápu to, neboť já jsem mu v této části už nemohla věřit ani slovo.

Zajisté to bylo dílem jeho sebelásky, jež byla pro něj mnohem důležitější než láska ke komukoli jinému. Miloval sám sebe hluboce a viděl v sobě jen ty nejčistší vlastnosti. Jakmile se objevil stín špatného svědomí, pospíšilo si rychle jeho vnitřní pokrytectví shodit tíhu viny na někoho jiného. Konec vztahu se Sibylou byla přeci její chyba. To ona špatně hrála a způsobila mu tak utrpení, pod jehož tlakem on pak jednal, když ji opouštěl. I Basil si sám mohl za to, že byl zavražděn. Neměl vytvářet osudný obraz, s nímž zároveň vytvořil v Dorianovi nejkrutější formu dandysmu.

Došel ke dveřím, otočil klíčem a otevřel. Na mrtvého muže ani nepohlédl. Cítil, že si nesmí připouštět, v jakém je postavení, jen tak se s tím vším vyrovná. Přítel, který namaloval ten neblahý portrét, zodpovědný za všechno jeho neštěstí, prostě zmizel z jeho života. Tím je to vyřízeno.

(WILDE 1958: 215)

Bylo by nekonečné vypisovat všechny příklady postav, jimž Dorian nejen ublížil, ale přenesl na ně i vinu za ono ublížení. Řekla bych, že příklady Basila a Sibyly jsou ty nejdůležitější.

O Dorianově sebelásce zde mohu mluvit na několika rovinách. Vedle neschopnosti přiznat vinu stojí taktéž důležitý strach o sebe samého. A právě zoufalému strachu ze ztráty krásy můžeme děkovat za vznik mystického propojení Dorigana a obrazu. Vida totiž krásu člověka na obrazu, rozplakal se žalem nad tím, že na rozdíl od něj zůstane obraz navždy takový, jaký byl v den dokončení. Avšak i Doriganovi, který již má navěky zajištěnou mladou tvář, způsobuje ke konci knihy sebeláska chorobnou hrůzu. Tentokrát hrůzu ze smrti, jež jej dovádí k šílenství, neboť on dobře ví, že smrt s sebou přinese trest za všechny hříchy jeho života:

Pro ucelení by jistě bylo ještě na místě připomenout, jaký byl Dorigan po smrti Sibyly a po přečtení *Naruby*. Víme již, že jej tato kniha hluboce poznamenala. Jistě ale nebude na škodu přidat

navíc i několik příkladů. Oproti des Esseintesovi měl Dorian nespornou výhodu ve svém obrazu. Je jisté, že vévodův osud by byl zcela jiný, kdyby se jeho smysly nebyly tak rychle vyčerpaly. Jistě by se podobal v lecčem osudu Dorianovu a nejspíš by jej ve zvrácenosti a v, řekněme, dekadentnosti v mnohém i předčil. Ale nebyl to vévoda, kdo byl zaklet do věčného mládí, nýbrž Dorian.

Wilde popisuje podobně jako Huysmans nespočet vnitřních požitků a soukromých rozkoší, jimiž dandy dráždil všechny své smysly. Dorian propadal co chvíli dalším novým vášním, ale vždy šlo o vášně exotické a delikátní. Sbíral nějaký čas bohatě zdobené ornáty z drahocenných látek, neboť, jak již víme, pociťoval opojení z náboženských obřadů. Jindy si nechával posílat ze všech koutů světa exotické hudební nástroje a pak pořádal podivné koncerty, na nichž vystupovali cikáni, Tunisané nebo například Indové, jejichž rituální hudba jej dokázala vzrušit ve chvílích, kdy byl přespříliš vydrážděn a tedy neschopen poslouchat něžného Schuberta ani smutného Chopina. Součástí jeho podivných sbírek bylo i nekonečné množství šperků, jejichž studiu se fascinován vydržel věnovat několik let.

Na rozdíl od des Esseintese se Dorian neuzavíral před světem do svého sídla. Naopak bychom v souvislosti s ním mohli ještě jednou použít výraz *arbiter elegantiarum*.

Mnozí dokonce, zvláště mezi velmi mladými muži, viděli či si namlouvali, že vidí, v Dorianu Grayovi právě ztělesnění typu, o jakém často snívali, když byli v Etonu nebo v Oxfordu, typu, v němž by se snoubil kus opravdové kultury vzdělance se vši sličností, výjimečností a dokonalými způsoby světoobčana.

[...]

Však také život sám znamenal pro něho dozajista to první, největší umění a všechna ostatní umění mu připadala jako pouhá průprava k němu. Móda, jejíž zásluhou se z toho, co je výstřední, stává na okamžik něco všeobecného, a dandyovství, jež vlastními cestami usiluje prosadit naprosté novotaření v kráse, měly pro něho samozřejmě své kouzlo. Styl jeho oblékání a nápadné formy vystupování, v jakých si čas od času liboval, měly znatelný vliv na mladé elegány navštěvující mayfairské plesy a vyseidávající za okny klubů na Pall Mall, elegány, kteří dělali všechno po něm a pokoušeli se napodobit nahodilý půvab jeho líbezných šviháckých nápadů, které sám myslel jen zpola vážně. (WILDE 1958: 177/178)

Z těchto dvou odstavců číší dandysmus v nejdokonalejší formě. Dorian byl tím, kdo vymýšlel módu mladých londýnských elegánů. Když se ale podíváme o asi třicet stran dál, zjistíme,

že následování vzoru Doriana Graye nemělo pro nikoho dobré následky. Wilde je zde možná trochu tajemný a neprozrazuje detaily. Je však jasné, že mnozí z Dorianových přátel skončili na těch nejhorších místech.

Staveley ohrnul rty a řekl, že máte možná výborný umělecký vkus, ale že jste člověk, jakého by se žádná dívka se slušnými názory neměla dovolit poznat a s jakým by žádná cudná žena neměla sedět v jedné místnosti.

[...]

Právem posuzujeme člověka podle toho, jak působí na své přátele. Ti vaši jako by ztratili všechn smysl pro čest, dobrotu, čistotu. Vy jste jim vnukl šílenou touhu po rozkoších. Teď jsou na dně. A zavedl jste je tam vy. Ano, vy jste je tam zavedl, a přesto se dokážete usmívat, jak se usmíváte teď.

(WILDE 1958: 203/205)

Tento proslov stál možná nebohého Basila život. Minimálně byl jednou z příčin, kvůli nimž si Dorian uvědomil, že je malíře třeba zabít. Nicméně je jasné, že všechna obvinění jsou pravdivá.

Myslím, že již bylo řečeno vše podstatné a tedy mohu nad Dorianem vyřknout ortel. Vyznačuje se téměř všemi důležitými prvky dandysmu. A v některých z nich prokazuje jistou virtuositu. Je krásný, duchaplný a vzdělaný. Za všechny tyto vlastnosti se více než dostatečně zbožňuje. Dalo by se i říci, že někdy jeho sebeláska přechází v chorobnou paranoi, ale ani to není přímo na škodu. Své milované já vždy chrání vnitřním pokrytectvím. Naopak ve vztazích k ostatním dává najevo bezohlednost a bezcitnou krutost. Přesto si jej mnozí oblíbili a udělali si z něj módní ikonu tehdejší londýnské společnosti. Aby nebyl zachvácen nudou, jež se neustále nebezpečně vznáší nad vyšší společností, propadal všemožným delikátním rozkoším a někdy si i zahrával s loutkami lidských osudů.

Je mu tedy vůbec co vytknout? Možná původní nesamostatnost. Žádné jeho přiblížení se k dandysmu se neobešlo bez postrčení lorda Hanryho. Dorian byl v jistém smyslu jeho loutkou a to není pro dandyho ideální postavení. Další chyba, již můžeme Dorianovi vytknout, je, že v některých částech knihy se vnitřní pokrytectví pokouší dostat na povrch jeho dávné, dobré a čisté já. Konkrétně v závěru knihy přímo zoufale touží získat zpět svou nevinnost, neboť si hořce začíná uvědomovat všechny hříchy, jež spáchal. Nakonec ale zvítězí jeho ego, které jako vždy přeneso vinu na někoho jiného. Konkrétně ještě jednou naposledy na Basila a jeho obraz, kterého se Dorian

pokusí zbavit, aby mohl žít bez neustále se připomínajícího strašáka svědomí. Netuší však, jak silně je jeho život s obrazem svázán, a tak nakonec umírá.

IV. Projevy dandysmu v současnosti a závěr

Dnes těžko narazíte na muže v korzetu, rozprávějícího o průměrnosti naší doby a její estetické ubohosti. Přesto máme dojem, že i dvě stě let po svém vzniku dandysmus úplně nevyčpěl. A není tento kult zvláštnosti, který znovu povstal spolu s individualismem, jehož je svým způsobem vyvrcholením, dokonce silně aktuální?⁸

Postupem času docházím k názoru, že základem pro pochopení smýšlení lidí z dřívějších dob je četba tehdejší literatury. Ze subjektivních pohledů několika autorů si lze totiž udělat tu nejlepší objektivní představu, jak to nejspíš bylo ve skutečnosti. V současné době je možné pochopit smýšlení lidí mnohem jednodušším a bohužel také méně zajímavým způsobem. Pro základ stačí vymyslet správné klíčové slovo a prohledat internet. V naší době mají totiž mnozí místy až chorobnou potřebu seznamovat virtuální svět se vším, co jim prochází hlavou. A kdokoli má tedy tolik trpělivosti, aby si přečetl všechny pečlivě rozepsané myšlenkové pochody dostatečně velkého množství lidí, může si udělat vcelku přesný obrázek. Pro hlubší pohled zajisté není na škodu nahlédnout do odborné literatury. Zejména je-li předmětem zájmu pohled na nějaký konkrétní fenomén. A ze všeho nejdůležitější je samozřejmě dívat se kolem sebe.

Na základě názorů odborníků a na základě četby některých souvisejících literárních děl jsem se na předchozích stranách pokusila popsat dandysmus zejména tak, jak byl chápán v 19. století. Samozřejmě to, co jsem zde stačila popsat, není vše. Věřím sice, že v realismu a v dekadenci se dandysmus vyskytoval nejčastěji a navíc v nejvíce protikladných formách, ale to neznamená, že jinde se s ním nesetkáme.

Jak již jsem předeslala, poslední dandy nezemřel v Oscaru Wildeovi ani v Arthuru Breiském. Je tedy třeba podívat se i na otázku dandysmu v současnosti. Jak káže doba, v první fázi hledání jsem použila internet. Na základě informací, jež mi poskytl, mohu prohlásit, že se sice se skutečným ryzím dandym v současnosti už nejspíš nepotkám, ale různými projevy jednotlivých prvků dandysmu jsem naopak přímo obklopena. Tyto projevy jsou skutečně různorodé a já se je zde postupně pokusím zachytit.

Samozřejmě, že to první, co mi internet nabízí, jsou všemožné stránky nebo blogy o módě. Tyto mají pro studium dandysmu naší doby nespornou hodnotu. Přesto ale používají-li slovo dandy, činí tak povětšinou zcela chybně. Jejich dandy je okleštěný od většiny vlastností, jež jsem zde

⁸ SCHIFFER, Daniel Salvatore, DANDYSMUS, poslední záblesk heroismu, str. 14-15

vyjmenovala. V lepších případech mu zůstává zájem o módu, vybrané chování a celková snaha o vysokou životní úroveň. V těch horších je to jen jakýkoli elegán, jenž si na sebe vzal dobře střižený oblek se všemi náležitostmi a s vkusem dokázal lehce zaexperimentovat s barvami a vzory.* Taková hra s módními doplňky je, přiznejme si, na skutečný dandysmus nějak málo.

Vrcholem je ovšem zcela náhodné používání výrazů jako *dandy-styl* tak, jak se mohou objevit například i na různých blozích dívek a žen. Tam pak často zcela nepochopené trčí slovo *dandy* pod fotkami, na nichž pózuje bloggerka v *outfitu* jednoduše jen obohaceném o jakýkoli mužský prvek.** Podobné, řekněme, zneužití jsem našla dokonce i v odborné literatuře zabývající se módou. Mezi názvy účesů jako „Génuis“, „Aristokrat“ nebo „Věčný mladík“ v knize *Opravdový gentleman* od Bernharda Roetzela lehce bije do očí i účes nazvaný „Dandy“. Pro ilustraci odcituji, jak je tento účes popsán:

Cop měl zajímavý vývoj. V šedesátých letech byl skutečnou výjimkou a nikdo, komu by takový účes přišel na mysl, by rozhodně nedostal zaměstnání v bance. Později a nakonec i dnes je k tomu třeba trochu odvahy, ale již to není nemyslitelné.⁹

Skutečně nevím, co má takový hippies účes společného s dandysmem. Dovedla bych si účes nazvaný „Dandy“ představit jako lehce zkadeřené vlasy spadající na ramena podle Brummela nebo Wildea***, ale obraz copu je zde zcela nemístný.

Hodnota internetových stránek o módě a místy i odborných publikací na toto téma tedy pro dandysmus rozhodně netkví ve správném používání pojmů. Přesto nejsou tyto prameny v žádném případě bezcenné. Ukazují totiž možná nevědomky jeden ze současných projevů dandysmu. Mám na mysli zejména touhu být v módě ikonou, inspirovat ostatní a pak na ulici pozorovat své stínové kopie. Určitý exhibicionismus, který nejčastěji lze potkat právě na módou se zabývajících blozích. Snahu zaujmout a odlišit se, ovšem stále být „in“.

Po vší té kritice špatného názvosloví bych snad měla zdůraznit, že pokud je práce bloggerů dělána se zapálením, vkusem a talentem, v jistém smyslu ji rozhodně velice oceňuji. Domnívám se, že zejména v době, kdy trh nabízí nekonečná kvanta oblečení, je společnosti třeba lidí, kteří se snaží

* viz. Příloha č. 2

** viz. Příloha č. 3

⁹ ROETZEL, Bernhard, *Opravdový gentleman*, str. 35

*** Myslím, že v práci tohoto typu by zasněně znuděná tvář Oscara Wildea neměla chybět. Jsem přesvědčená, že jen takový účes, jaký nosil on, by si zasloužil název „Dandy“. viz. Příloha č.4

udržet módu na úrovni a ukázat, co je dobré si z těch kvant vybírat a jak s tím následně pracovat. Konečně *ars vestiendi* je umění jako každé jiné. Tito lidé jsou tedy umělci. Umělci nesporně prokazující dandyovské prvky své osobnosti.

Internetový exhibicionismus ale vykazuje ještě další prvek dandysmu. Již zde bylo řečeno, že dandy ukazuje světu jen to své já, které podléhá perfektní sebekontrolé. Kde jinde než v počítačovém světě lze takový druh přetvářky dovést až na zcela absurdní úroveň? Neskutečnost a neosobnost virtuálního prostoru nabízí každému možnost podat o sobě velice snadno přesně takový obraz, jaký chce, aby svět viděl. Vždyť oč snazší a bezpečnější je sedět doma u počítače a každé o sobě vyřčené slovo si desetkrát promyslet, každou fotografii, na níž se ukázu světu, upravit do nejmenších detailů a zbavit veškerých chyb lidské neumělosti, než vyjít ven jednoduše tak, jak jsem! Na rozdíl od sebekontroly dandyů, jež se zdála jako fascinující umění vznešené manipulace, je však tato přetvářka spíše důkazem zbabělosti.

Des Esseintes pořádal hostinu na paměť momentálně zmrtné mužnosti. A já vidím podobné oslavy všude kolem sebe. Jako bychom se vraceli zpět do jeho dekadentní doby. Ti nejtalentovanější blogeré ukazují světu, že je možné zároveň dbát pečlivě o své vzezření a přitom si ponechat veškerou mužnost. Široká masa mladých lidí ale jako by si jejich příkladu nevšimla, razí si cestu do budoucnosti úplně jiným směrem. Směrem smazávání rozdílů mezi pohlavími, jež se samozřejmě dotýká více faktorů než jen odění. V něm je ovšem nejlépe patrné. A vskutku. Kde pod barevnými těsně obepnutými nohavicemi, pod pečlivými účesy a pod svetříky visícími na uzoučkých ramenou většiny mladíků hledat mužnost? Mám pocit, že takové vzezření není jen dílem nespravedlnosti matky přírody. Ne. Je to projev úmyslné snahy o zženštilost, již káže moderní svět. Samozřejmě teď nelze mluvit o ryzím dandysmu, ale jistě je to jeden z projevů jeho dekadentní formy, jež se vyžívá ve své *zmrtné mužnosti*.

V jisté části *Obrazu Doriana Graye* si říkají Harry a Dorian, že je třeba objevit nový hédonismus. To je klíčové slovo pro naši dobu. Dříve si lidé darem dávali předměty, dnes je pomalu ale jistě nahrazují zážitky. Myslím si, že takový příklad dodává vcelku přesný obraz naší současnosti. Dandyho nezajímá štěstí, nýbrž rozkoš. Stejně tak se současní lidé většinou nesnaží o skutečné naplnění, nýbrž jen hromadí požitky a rozptýlení, díky nimž zapomínají na absenci čehokoli skutečného. Dandy 19. století vyhledával výjimečné lásky, které jej povznášely nad všední nudu. Navštěvoval opiová doupata, kde jej omamné látky dostávaly do transu zapomnění. Dnešní dandy skáče z mostů přivázan za nohy a jezdí rychlými auty, neboť jen tak se dokáže vytrhnout z

letargie. Po nocích pak chodí do klubů, kde pod vlivem tanečních drog a hlasité hudby odhazuje zábrany i nekonečně otravné svědomí. Myslím, že zde je podobnost dokonale zřejmá.

Finis coronat opus. Tak by to mělo být, ale mně se zdá, že již nemohu říct o mnoho víc, než již bylo řečeno. Ukázalo se, že dokonalý dandysmus je umění jen stěží dosažitelné. A i kdyby se někomu přece podařilo jej dosáhnout, není možné, aby jím vydržel žít bez přešlapů celý život. Je to umění vzdálené lidské přirozenosti, již dokáží odhodit jen výjimeční jedinci. Samozřejmě je možné se narodit s potenciálem pro některé prvky dandysmu. Avšak ani to neznamena úspěch, neboť, jak jsem již říkala na začátku, přiznat si součásti své povahy, které nejsou dle obecného mínění správné, není vůbec jednoduché. Vlastně je to podle mě obdivuhodné a nemohu říci, že bych znala kohokoli, kdo to skutečně dokázal. Tedy je vidět, že částečného a mnohdy nepřiznaného či neuvědomělého dandysmu je všude kolem nepřeborné množství. Naproti tomu ale pravý ryzí dandysmus nejspíš neexistuje.

Prameny:

- BALZAC, H. de: *Šagrénová kůže*, přel. M. Jirda, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960
- BAUDELAIRE, Ch.: *Malé básně v prose*, přel. H. Jelínek, Praha, J. Otta, 1901
- BAUDELAIRE, Ch.: *Květy zla*, přel. V. Nezval, Praha, Mladá fronta, 1964
- HUYSMANS, J. K.: *Naruby*, přel. A. Procházka, Praha, Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1993
- OVIDIUS, P. N.: *Proměny*, přel. F. Stiebitz, Praha, Jan Laichter, 1942
- SHAKESPEARE, W.: *Sonety*, přel. J. Vladislav, Praha, Mladá fronta, 1970
- STENDHAL: *Červený a černý*, přel. O. Levý, Praha, Levné knihy KMa, 2000
- WILDE, O.: *Obraz Doriana Graye*, přel. J. Z. Novák, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958

Odborná literatura:

- BAUDELAIRE, Ch.: *Důvěrné deníky*, přel. P. Turek, Praha, KRA, 1993
- BECKEROVÁ, K.: *Literární DANDYSMUS 19. století ve Francii*, přel. A. Lhotová, Praha, Karolinum, 2013
- BREISKÝ, A.: *Střepy zrcadel*, Praha, THYRSUS, 1996
- COBLENCEOVÁ, F.: *Dandysmus – Povinnost pochybnosti*, přel. K. Vávrová a L. Martínek, Praha, PROSTOR, 1988
- D'AUREVILLY, J. B.: *O dandysmu a Jiřím Brummelovi*, přel. J. Mrazík, Praha, A. Klíčnický, 1912
- ROETZEL, B.: *Opravdový gentleman*. přel. I. Školníková a P. Hejný, Praha, Slovart, 2001
- SCHIFFER, D. S.: *DANDYSMUS, poslední záblesk heroismu*, přel. A. Lhotová, Praha, Karolinum, 2012

Internetové odkazy:

- <http://dandysme.eu/> (přístup 25. 3. 2015)
- <http://www.thechzechchicks.com/2011/10/dandy-style.html> (přístup 26. 3. 2015)
- http://www.atbars.com/wp-content/uploads/2014/08/dandy_young_man_outfit_street_style.jpg (přístup 26. 3. 2015)
- <http://www.keats-shelley-house.org/system/images/0000/0530/Byron-in-Albanian-Costume.jpg?1323279117> (přístup 26. 3. 2015)
- <http://www.atbars.com/tag/fashion-2/> (přístup 25. 3. 2015)

Příloha č.1 – Lord Byron

Příloha č.2 – tzv. dandy outfit

Příloha č. 3 – tzv. Dandy style

Příloha č.4 – Oscar Wilde

